

Вивчення політичної промови як особливого типу тексту останнім часом привертає увагу лінгвістів. Дослідженню підлягали публічні виступи німецьких політиків [5; 6; 8], французьких [4] та американських [15] президентів. Текстам політичних промов британських представників влади також приділялась певна увага [2; 7; 10; 11].

Аналіз різноманітних мовних засобів, які свідчать про авторитарність був проведений А. Д. Беловою та П. Г. Крючковою на матеріалі промов британських політиків [2, с. 123-132; 10, с. 193]. Типологічні, семантичні та прагмалінгвістичні особливості парламентського дискурсу Великої Британії досліджувались у роботах Г. Л. Рябоконь [11, с. 87-97]. В працях Г. Л. Жуковець вивчаються різновиди лейбористського дискурсу, лексичні засоби впливу та найпоширеніші стилістичні та риторичні прийоми. Крім того, в цій роботі проводиться аналіз рис, притаманних промовам прем'єр-міністра Великої Британії – Тоні Блера [7, с. 186.]. Особливості аргументації політичних текстів розглянуто А. Д. Беловою та К. С. Серажим [2, с. 53-63], [12, с. 33-39].

В своєму дослідженні ми приділимо увагу вивченню лінгвориторичного аспекту композиційної організації політичних промов британського прем'єр-міністра У. Черчіля. Під політичною промовою ми розуміємо усний текст, який проголошується прем'єр-міністром перед окремою аудиторією, за певних обставин, ставить назрілі завдання у тій чи іншій сфері громадського життя, дає рекомендації щодо здійснення поставлених завдань. Цей тип виступу, створюється з метою переконання, призначається для конкретного типу аудиторії. У політичній промові не тільки висвітлюються дії партій та уряду, але і справляється свідомий вплив на адресата. Наш інтерес до виступів У. Черчіля пояснюється тим, що цей прем'єр-міністр, готуючи свої промови, наслідував всі етапи риторичного конструювання тексту: знаходження (*inventio*), розташування (*dispositio*), виразу (*elocutio*), запам'ятовування (*memoria*) і вимови (*actio*) [1].

В цій роботі спробуємо детально проаналізувати другу стадію побудови промов прем'єр-міністра – етап розташування. Він представляє собою зведення правил і настанов, користування якими необхідне для надання словесному матеріалу упорядкованого характеру, тобто для організації змісту мовлення в композиційному плані: мовленнєвий потік членується на наступні частини: вступ, основну і заключну частину [1, с. 161-195; 13, с. 245]. Незважаючи на те, що спочатку схема розташування комунікативних розділів тексту була розроблена тільки для промов у суді, даними правилами та рекомендаціями користувались і в інших виступах [16, с. 137-138].

Спираючись на вище вказану схему побудови тексту, основною частиною структурно-композиційного дослідження виступів вважаємо смислово інформаційну єдність – комунікативний блок (КБ), який розуміємо як окремих елемент промови, котрий несе певне повідомлення, займає відповідне місце в тексті і виконує характерну йому функцію. При дослідженні структурно-композиційної організації політичного виступу, враховуючи античну трихотомічну схему, а також вслід за О. П. Воробійовою розрізняємо текстотворюючі – основні та текстотформляючі – вступні та заключні комунікативні блоки [3, с. 202-207].

У ході дослідження виступів У. Черчіля, встановлено, що їм характерна триблокова структура: вступний, основний, заключний КБ. Проте, для адекватного аналізу текстів промов, необхідно поділити ОКБ на підблоки, залежно від того, скільки мікротем розглядає автор. Крім того, вступні комунікативні блоки також підлягають класифікації.

Вступний комунікативний блок (ВКБ) – перший важливий елемент публічної промови, який психологічно і змістовно вводить слухачів у сутність виступу і в процес його сприйняття [3, с. 204]. У ВКБ налаштовується контакт між мовцем і аудиторією, встановлюється зв'язок з ситуацією, формулюється мета і завдання промови, коротко розповідається про головні теми основної частини [1, с. 170-175].

У ході аналізу виступів У. Черчіля було встановлено, що ВКБ може мати кілька типів: вступ із звертанням до аудиторії; вступ, визначений структурою промови; вступ, визначений комунікативною ситуацією. В свою чергу, ці три види мають свої варіанти:

1. ВКБ із звертанням до аудиторії:

а) *звертання до слухача*. Форми етикету, протокол визначають порядок і черговість звертань до присутніх: «*My Lord Major, nothing in your year of office will stand out more vividly in your mind than this entertainment...*» [17, р. 239].

б) *посилання до аудиторії*. Цей варіант ВКБ використовується для встановлення контакту зі слухачем: «*I thank you for the great kindness and cordiality of your welcome*» [17, р. 83]; «*I am grateful, President Valentine, for the honour which you have conferred upon me...*» [17, р. 173].

в) *висловлення радості з приводу звертання до слухача*. Привітальні промови можуть починатись із висловлення радості з приводу зустрічі або звертання: «*I am glad to have an opportunity of speaking again to the people of Canada*» [17, р. 147].

2. ВКБ, визначені структурою виступів:

а) *формування основного положення*: «*Before us lie dangers – I hardly like to say as great as those through which we have passed, but, dangers which, if we neglect anything, might be fatal, mortal*» [17, р. 36]. У. Черчіль розповідає про небезпеку для країни в момент мовлення.

б) *визначення своєї мети*: «*I take the opportunity of expressing the grief which the House has felt in all quarters at the sudden untimely death of our Ambassador in the United States, Lord Lothian*» [17, р.18].

в) *висвітлення найголовніших новин*: «*I have some news for the House. It is good news. The Royal Navy has struck a crippling blow at the Italian Fleet. The Mediterranean Fleet has also continued to harass the Italian communications in Lybia.*» [17, р. 5].

3. ВКБ, визначені комунікативною ситуацією:

а) *посилання до місця*. Одним з елементів установлення тісного контакту з аудиторією є посилання до місця зустрічі: «*It is a great pleasure and a refreshing treat to me and those of my Parliamentary Ministerial colleagues... to join the School in singing Harrow Songs*» [17, p. 16].

б) *посилання до ситуації, що склалася*. У ВКБ своїх виступів У. Черчілль налаштовує контакт з аудиторією встановлюючи зв'язок з ситуацією: «*Here we are gathered in academic robes to go through a ceremonial and repeat formulas associated with the giving of university degrees*» [17, p. 103].

в) *посилання до події*. Як варіант вживається ВКБ з посиланням до події, як правило, до святкових заходів: «*We are met here today under the strong impression and impact of the historic declaration made on Saturday last by the President of the USA...*» [17, p. 80].

г) *особистий погляд ритор на події, речі*. Інколи автор розпочинає свою промову з висловлення власного відношення до подій: «*It is no exaggeration to say that the future of the whole world depend upon the relation between the British Empire and the USA*» [17, p. 32].

д) *підсумок попередніх подій*. ВКБ може містити короткий підсумок подій, які відбулися: «*Two years ago I stood in the Champs Elysees and watched with emotion the splendid parade of the French Army and Empire*» [17, p. 193].

В **основних комунікативних блоках** (ОКБ) – головних частинах промов викладається матеріал і використовуються аргументи, представлені як розгорнутий ланцюжок роздумів, спрямованих на обґрунтування конкретної ідеї [14, с. 205].

Основні комунікативні блоки виступів У. Черчілля підрозділяємо на декілька частин, в аспекті кількості мікротем, які розглядає ритор у своїй промові. Під мікротемами основної частини розуміємо закінчені змістовно і структурно фрагменти виступу, в яких пропонуються окремі тези і аргументи на їх обґрунтування. Мікротемами ОКБ виділяємо за допомогою сукупності ключових слів, під якими розуміємо понятійні центри тексту, які відрізняються додатковою інформаційністю та, які в системі зі словами повторної номінації визначають весь зміст і понятійне сприйняття тексту. Слід відмітити, що всі мікротемами основних комунікативних блоків об'єднані однією загальною темою, що відрізняє складні ОКБ від промов змішаного типу. В останніх кожен окремий виступ (певна тема) має свої комунікативні блоки.

Залежно від кількості мікротем, які розглядає автор, ОКБ промов ми підрозділяємо на підблоки: прості та складні. Прості основні комунікативні блоки включають одну тему. Наприклад, у виступі *The Attack on the Italian Fleet at Taranto* обговорюється одна подія – військові дії британських військ. Автор не приділяє уваги більше ніяким проблемам [17].

Складні основні комунікативні блоки включають дві, три або чотири мікротемами. Прикладом двох мікротемного ОКБ є виступ У. Черчілля *The Birth Throes of a Sublime Resolve*, в якому він обговорює, по-перше, присвоєння йому наукового ступеню (*I am grateful, President Valentine, the honour which you have conferred upon me in making me a Doctor of Laws of Rochester University in the State of New York...*), по-друге, дружні стосунки Великобританії зі Сполученими Штатами (*For more than a year we British stood alone, uplifted by your sympathy and respect and sustained by our own unconquerable will-power and by the increasing growth and hopes of your massive aid*) [17, p.173-175]. Перша мікротема представлена ключовою фразою *in making me a Doctor of Laws*, друга – визначальними словосполученнями *uplifted by your sympathy and respect, sustained by will-power, sustained by the increasing growth and hopes of your massive aid*.

Прикладом трьохмікротемного блоку є ОКБ промови *The Trade Unionists' Sacrifices*. Першою мікротемою є привітання У. Черчілля американського посла, визначення важливості його перебування на зборах. Ключовим для неї є висловлювання *It is a great pleasure to see Mr. Winant among us (It is a very striking thing, Mr. Winant, that the strongest organizations of capital and labour in this country should have united to do you welcome... It is a great pleasure to see Mr. Winant among us...)*. Друга мікротема – це роль професійних союзів у війні. Визначальною для неї виділяєм фразу *communities are struggling (The trade union movement has willingly accepted in this war the temporary suspension of privileges which have taken generations to win. ...these great communities now are struggling not only for their own lives but for the freedom and progress of the world...)*. Третя мікротема сповіщає про допомогу, яку надасть Великобританія, США країнам, які мужньо борються за свою свободу. Ключовим є словосполучення *to give the aid*, а також слова *to the Serbian and Yugoslav people, ...to the heroic Greeks, to the Turks (We will give all the aid we can to those who are fighting to defend their freedom and their native land... to the gallant Serbian and Yugoslav people, ...to the heroic Greeks, to the Turks if they are attacked)* [17, p. 91-93].

ОКБ промови *Parliament in Wartime* характеризується чотирьохмікротемною структурою. Першою мікротемою є обговорення роботи палати громад у військовий час, з визначальним висловлюванням *...the House of Commons not only struggled for political power, but it did conduct a very great part of the business and activities of the country*. Друга мікротема – воєнні дії на різних фронтах. Ключовою для неї є фраза *the two wars going on there (...the two wars going on there, in both of which we have the very greatest interest)*. Під третьою мікротемою автор подає законопроекти, які передбачають відшкодування збитків, завданих війною, з визначальним реченням *The War Damage (Compensation) Bill is the Bill of great complexity and difficulty...* Четверта тема – завдання на майбутнє. Ключовою є фраза *We are... to make declarations (We are frequently asked to make declarations about our war aims)* [17, p. 7-10].

Заключний композиційний блок (ЗКБ) є важливою частиною виступу. У промовах У. Черчілля він стислий і виражає головну думку тексту. У ньому автор підводить підсумки сказаного, узагальнює думки, які були висловлені в головній частині і дає комплексну оцінку явищ, про які йшлося, як, наприклад, у ЗКБ промови *The Victory at Sidi Barrani*: «*Those anxieties are now removed, and the British guarantee and pledge that Egypt would be effectually defended against all comers has been, in every way, made good*» [17, p. 15].

Автор також може коротко повторювати основні тези виступу і ставити перед аудиторією певні задачі: «...I shall absolutely no doubt that we shall win a complete and decisive victory over the forces of evil, and that victory itself will be only a stimulus to further efforts to conquer ourselves and to make our country as worthy in the days of peace as it is proving itself in the hours of war» [17, p. 38].

Відсутність заключних комунікативних блоків в деяких промовах У. Черчіля пов'язана з тим, що автор констатує факти впродовж всього виступу, роблячи невеликі висновки в кінці кожної мікротеми. Наприклад, у виступі *Britain Attacks in the Western Desert* немає ЗКБ, тому що У. Черчіль робить короткі підсумки на протязі всієї промови: «I thought the House was absolutely right in the cordial welcome which it gave to these speeches, and we hope that we shall hear both hon. Members again... I hope... that we shall be able to discharge our responsibilities to Egypt in defending its soul and in guarding the vital artery of the Suez Canal. ...But we can at any rate say that the preliminary phase has been successful. ...our bombers made low-flying machine-gun attacks on enemy troops and motor transport, causing substantial loss» [17, p. 8-13].

Незакінченість промови може бути зумовлена незавершеністю подій, про які сповіщає автор, як, наприклад, у багатьох військових виступах, оскільки ритор розказує про атаки британської армії на різних фронтах, іноді не знаючи про їх закінчення і результат. Тобто він дає змогу слухачеві спостерігати за подіями й далі, роблячи при цьому власні висновки [17, p. 47-49].

Таким чином, для промов Уінстона Черчіля характерна триблокова структура: вступний, основний, заключний КБ. ВКБ виступів політика мають такі типи: вступ із звертанням до аудиторії; вступ, визначений структурою промови; вступ, визначений комунікативною ситуацією.

ОКБ виступів можуть бути прості – з однією темою, і складні, які включають дві, три або чотири мікротеми.

Заклучні комунікативні блоки промов У.Черчіля короткі, хоча трапляються винятки – ЗКБ відсутні взагалі.

Література

1. Анисимова Т. В., Гимпельсон Е. Г. Современная риторика. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2002. – 432 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Логос, 2003. – 304 с.
3. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Выща школа, 1993. – 199 с.
4. Гулей М. Д. Лексико-грамматичні особливості та композиційна структура французької політичної промови. Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. – 202 с.
5. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту: Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Одеса, 2001. – 20 с.
6. Дорофеева М. С. Категория субъекта в политической промові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – К., 2005. – 21 с.
7. Жуковець Г. Л. Лингвориторичні особливості сучасного лейбористського дискурсу Великобританії. Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2001. – 205 с.
8. Косенко Т. О. Публичне мовлення у сфері масової комунікації // Проблеми семантики слова, речення та тексту. Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип.7. – С. 136-139.
9. Кохтев Н. Н. Ораторская речь: Стиль и композиция. – М.: Изд. МГУ, 1992. – 176 с.
10. Крючкова П. Г. Авторитарный дискурс: Автореф. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – К., 2003. – 21 с.
11. Рябоконь Г. Л. Дискурсивні особливості інтернет-публікацій дебатів британського парламенту: Автореф. Дис. ... канд. філол. наук / 10.02.04. – Львів, 2005. – 20 с.
12. Серажим К. С. Роль аргументації у сучасному політичному дискурсі // Лінгвістичні студії. Зб. ст. – Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2002. – С. 33-39.
13. Сопер П. Л. Основы искусства речи. – М.: Изд-во Агентства «Яхтсмен», 1995. – 415 с.
14. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
15. Фоменко О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США: Дис. ... канд. філол. наук. – К., 1998.
16. Цоллер В. Н. Современная политическая фразеология // V Міжнародна конференція «Мова і культура». – К.: КДУ, 1997. – Т. 1. – С. 173-177.
17. Churchill W. S. The Unrelenting Struggle: War Speeches. – Vol. 2. – London etc.: Cassel, 1943. – 349 p.

Назаренко Н. Н.

РЕАЛИЗАЦИЯ СЕМАНТИКИ СЛОВА *ГОЛОВА* ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА

Как одна из единиц денотативно-семантической группы соматизмов, слово *голова* рассматривается нами комплексно, и один из аспектов анализа – исследование функционирования слова *голова* во фразеологической системе русского языка. Следует отметить, что группа фразеологизмов, содержащих названия частей тела человека или животного (далее по тексту соматические фразеологизмы), считается одной из максимально емких и продуктивных.

Исследуемое слово *голова* также проявляет высокую активность во фразеологической системе. Из всех соматизмов оно представлено в наибольшем количестве фразеологических оборотов (около 123), в то время как, например, слово *нога* входит в состав 77 фразеологизмов, *рука* – 31, *шина* – 8 [4].

Цель нашего исследования – рассмотреть фразеологические обороты, включающие слово *голова*, в соответствии с традиционной классификацией. Учитывая то, что лексема *голова* является полисемантом (8 лексико-семантических вариантов), впервые определяется частотность использования различных семем лексемы *голова* и выделяются наиболее активные семы, актуализирующиеся во фразеологизмах.

Согласно классификации В. В. Виноградова, слово *голова* представлено во фразеологизмах всех типов: сращения (*очертя голову, сломя голову*), единства (*поглядить по головке, повесить голову*), сочетания (*золотая голова, забубенная голова*).

Семемы исследуемой лексемы *голова* в современном русском языке по-разному характеризуются в плане фразеотворчества. Отдельные семемы малопродуктивны в плане мотивации регулярных фразеологических единиц (ФЕ). Одни из них обладают связанным конструктивно ограниченным значением («2. *обычно мн.* Единица счета животных. *Несколько голов скота*», «7. Передняя часть чего-л., движущегося и вытянутого (группы людей, предмета и т. п. *Голова колонны*». [1, с. 214]), другие входят в терминированные фразеологические сочетания («5. В России до 1917 г.: председатель, руководитель некоторых выборных органов;